

TILSHUNOSLIKDA TIL VA RAMZLAR TIZIMINING AHAMIYATI

Nomozova Munisa Abdusattor qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universitet Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishi
1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tilshunoslikda til va ramzlar tizimining o'zaro bog'liqligi, ularning jamiyatdagi kommunikativ funksiyalari yoritilgan. Til inson fikrini ifodalash va tushunishda asosiy vosita bo'lsa, ramzlar tizimi bu jarayonda qo'shimcha ma'no yuklovchi belgilar sifatida xizmat qiladi. Maqolada til va ramzlarning kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Shuningdek, ramzlar tizimining turli sohalarda qo'llanilishi misollar orqali ko'rsatib berilgan. Muallif bundan tashqari maqolada tilshunoslikdagi til va ramzlar tizimining jamiyatdagi o'zaro bog'liqligini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Til, tilshunoslik, ramzlar, semiotika, ma'no yaratish, kommunikatsiya, belgi tizimi, so'zlar va tovushlar, denotativ va konnotativ ma'no, fonologiya, semantika.

“Til va Ramzlar Tizimi” mavzusi lingvistikada til va ramzlarning o'zaro bog'liqligini, ularning ma'no yaratishdagi rolini o'rganishga qaratilgan. Til va ramzlar o'zaro aloqada bo'lib, ma'no hosil qilishning asosiy vositalaridir. Ramzlar, jumladan so'zlar, tovushlar, belgilarning har biri ijtimoiy kelishuv asosida shakllanadi va ularning ma'nosi til va madaniyat kontekstida o'zgaradi. Mavzu ichida semiotika, semantika, pragmatika va lingvistik analiz kabi sohalar muhim o'rin tutadi, chunki bu tushunchalar til va ramzlarning jamiyatdagi ijtimoiy funksiyalarini ochib beradi. Ramzlar turlari (ikonalar, indekslar, simvollar) va ularning o'zaro aloqalari tilshunoslikda muhim o'rganish predmetidir. Ularning denotativ (to'g'ridan-to'g'ri) va konnotativ (qo'shimcha) ma'nolari, shuningdek, tilning kommunikativ funksiyalaridagi roli ko'rsatiladi. Mavzu tilning ijtimoiy, madaniy va psixologik jihatlarini ham o'z ichiga oladi, chunki har bir ramz jamiyatdagi an'analar, qadriyatlar va psixologik xususiyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda til va ramzlar tizimi hayotimizning barcha sohalarida ishlatilib kelmoqda va muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tilshunoslikning ta'lim sohasiga kirib kelishi ta'lim usullari va o'qitish jarayonini yangicha yondashuvlar asosida tashkil etish imkonini bermoqda. Bu bilan ta'lim olish jarayoni tezlashib, yanada sifatli bo'lib bormoqda.

Til ramzlari bu semiotik tizimlar tahlilida ramzlarning xilma-xilligi va har bir turdagi ramzning (ikonalar, indekslar, simvollar) kommunikativ rolini tushunish kerak. Tilshunoslik haqida so'z ketar ekan Til ramzlar tizimi tushunchasiga to'xtalmaslikning iloji yo'q. Til va ramzlar tizimi tilni o'rganishda asosiy tushunchalarni tashkil etadi. U lingvistik elementlar va ularning o'zaro aloqalarini o'rganib, tilning ma'no, tuzilish, va ijtimoiy kontekstda qanday ishlashini tushunishga yordam beradi. Borgan sari til ramzlar tizimi rivojlanib, tushunchalar yanada kengayib bormoqda. Ramzlar va ularning ma'nosi til tizimida o'zaro aloqada bo'lib, ma'no yaratadi. Har bir ramz o'zining o'ziga xos funksiyasiga ega bo'lib, bu tizimning ijtimoiy, madaniy va psixologik o'lchamlarini aks ettiradi. Ramzlar va ularning ma'nolari, shuningdek, kontekstual, fonologik, va semiotik yondashuvlarga asoslangan ravishda shakllanadi. Mazkur ilmiy maqolada tilshunoslik sohasini o'rganishda erishilayotgan yutuqlardan foydalangan holda ushbu sohada talabalarga bilim berish jarayonida qo'llash, mustaqil ta'lim olish jarayonlarida tilshunoslik bilimlarini o'zlashtirish til ramzlar tizimi asosida o'rganilmoqda. Zotan bo'lajak kadrlarni tayyorlashda mustaqil ta'limni ham o'rni beqiyos. Xo'sh, til va ramzlar tizimi nimani nazarda tutadi? Bugungi kunda ta'lim sohasini amalga oshirish uchun tilshunoslik sohasida til ramzlar tizimi deb nomlangan amaliyotdan keng foydalaniladi. Til va ramzlar tizimi o'zining takomillashishini bir nechta sohalarda, xususan, lingvistik, semiotika, psixolingvistik, kommunikatsiya nazariyasi, madaniyatshunoslik va informatika sohalarida amalga oshirdi. Tilshunoslik sohasida ramzlar tizimi, asosan, semantika, fonologiya, morfologiya va sintaksis bo'yicha rivojlangan. So'zlar va

tovushlar orqali ma'no yaratish, ularning ijtimoiy va psixologik kontekstda ishlatilishi tilshunolar tomonidan chuqur o'rganildi.

Transformatsion grammatika va generativ tilshunoslik kabi yondashuvlar til tizimining dinamikasini tushunishga yordam berdi, bu esa ramzlar tizimining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Semiotika yoki belgilar va ramzlar nazariyasi, til va ramzlar tizimining asosiy tushunchalari bo'lib, ularning takomillashishi markaziy rol o'ynaydi. Charles Sanders Peirce va Ferdinand de Saussure kabi olimlar til va ramzlar tizimini yuksaltirishda katta hissa qo'shganlar. Saussure, masalan, tilni "belgi tizimi" sifatida tushunib, ramzlar va ma'no o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish bo'yicha yangi yo'nalishlarni yaratdi. Psixolingvistika sohasida til va ramzlar tizimi odamning miyasida tilni qanday qayta ishlashini o'rganadi. Yangi neyrologik tadqiqotlar, jumladan, nevrotilshunoslik yondashuvlari, til va ramzlar tizimining inson ongida qanday shakllanishi va qanday ishlashini tushunishda muhim qadamlar qo'ydi. Semantik tahlil va psixologik asoslangan ramzlar tushunchalari til va ramzlar tizimining kognitiv o'rganishdagi ahamiyatini aniqladi. Kommunikatsiya nazariyasi sohasida til va ramzlar tizimi muloqot jarayonlarida o'zaro aloqalar va ma'no almashish jarayonlarini o'rganishda takomillashdi. Shannon-Weaver modeli va Grice prinsiplari kabi kommunikatsiya nazariyalari, til va ramzlarning samarali muloqotda ishlatilishining nazariy asoslarini yaratdi. Pragmatika sohasida, tilning jamiyatdagi kontekstdagi ishlatilishi va ma'nosi hamda kontekstual ma'no tushunchalari o'rganilib, til va ramzlar tizimi yanada takomillashgan.

Madaniyatshunoslikda til va ramzlar tizimi tilning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi rolini o'rganishga yordam berdi. Madaniy ramzlar, xalq tillaridagi o'ziga xos ifodalar, urf-odatlar va qadriyatlar til va ramzlar tizimini takomillashtirishda ahamiyatli rol o'ynadi. Madaniyat va til o'rtasidagi aloqalar, tilning o'zgaruvchanligi va ramzlarning jamiyatdagi o'zgarmas roli yanada rivojlandi. Informatika va sun'iy intellekt sohalarda til va ramzlar tizimi yangi texnologiyalar yordamida takomillashgan. Tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing - NLP) va yuzaga kelayotgan yangi algoritmlar yordamida til va ramzlar tizimi kompyuterlar tomonidan tushunilishi va ishlab chiqilishi mumkin bo'ldi. Lingvistik modellar, masalan, transformatorlar, GPT va boshqa sun'iy intellekt tizimlari, ramzlar va tilning ishlatilishini yangi bosqichga olib chiqdi, bu esa til va ramzlar tizimining jamiyatdagi yangi formatda ishlashini ta'minladi. Falsafiy yondashuvlar tilning jamiyatdagi rollari va ramzlarning hayotdagi o'rni haqida yangi tushunchalar yaratdi. Til va ramzlar tizimi sohasidagi takomillashuvlar akademik tadqiqotlar va ta'limda ham aks etdi. O'zbek tilshunosligi va boshqa tillar bo'yicha yangi ilmiy tadqiqotlar va maktab kurslari til va ramzlar tizimining turli aspektlarini o'rganishga xizmat qildi. Shu tarzda, til va ramzlar tizimi turli ilmiy va amaliy sohalarda o'zining rivojlanishi va takomillashuvini davom ettirib, yangi yondashuvlar, texnologiyalar va nazariyalar orqali jamiyatda yanada kengroq tushuniladi.

Kommunikatsiya — bu ma'lumotlarni bir shaxsdan boshqasiga uzatish jarayonidir. Bu jarayon odamlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar, fikrlar va his-tuyg'ularni almashish, shuningdek, aniq bir maqsadga erishishga qaratilgan faoliyatdir. Kommunikatsiya — faqat so'zlar yoki yozuvlar orqali amalga oshirilgan muomala emas, balki til, tana tili, madaniyat, turli ramzlar va kontekstlar asosida rivojlanadi. Kommunikatsiya jarayonida asosan manba (boshqa tomondan axborot uzatishni boshlovchi), xabar (uzatilayotgan ma'lumot yoki fikr), kanal (axborotning uzatilishi uchun tanlangan vosita, masalan, og'zaki nutq, yozuv, telefon, email), qabul qiluvchi (axborotni qabul qiladigan shaxs yoki guruh) va reaksiya (qabul qiluvchi tomonidan qaytarilgan javob yoki fikr) kabi komponentlar ishtirok etadi.

Kommunikatsiyaning ikki asosiy turi mavjud: verbal (so'z orqali) va nonverbal (so'zdan tashqari, masalan, tana tili, yuz ifodalari, qo'l ishoralari). Verbal kommunikatsiya til orqali amalga oshiriladi va nutq yoki yozuv shaklida bo'ladi. Noverbal kommunikatsiya esa ko'proq hissiy va psixologik xususiyatlarga asoslanadi, masalan, odamning ovozi, yuz ifodalari, qo'l harakatlari yoki jismoniy masofa orqali aloqa qilish. Shu tarzda, kommunikatsiya insonlar o'rtasida axborot almashinuvi, his-tuyg'ularni ifodalash, fikrlar va ma'lumotlarni o'zaro uzatish uchun zarur vosita

bo‘lib, u nafaqat til orqali, balki boshqa harakatlar, holatlar va kontekstlar orqali ham amalga oshiriladi.

Semiotika — bu belgilar va ramzlar tizimi, ularning ishlashini va ma‘no yaratish jarayonlarini o‘rganadigan fan sohasidir. Semiotika so‘zi yunoncha "semeion" (belgi, ramz) so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, u belgilarning qanday ishlashini, ularning inson madaniyatidagi rolini va ularning kommunikatsiya jarayonidagi ahamiyatini o‘rganuvchi fan sifatida rivojlangan. Semiotika ko‘proq tilshunoslik, falsafa, madaniyatshunoslik, psixologiya, kommunikatsiya va san‘at sohalari bilan chambarchas bog‘liq. Semiotika tilshunoslikning asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lib, tilning ishlashini faqat so‘zlar orqali emas, balki har xil ramzlar, belgilarning jamiyatdagi ahamiyatini tushunish orqali ham o‘rganadi. Semiotika o‘zining tushunchalari va yondashuvlari orqali bizga kommunikatsiyaning murakkab tabiati va ma‘no yaratish jarayonini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Semiotika kommunikatsiya jarayonlarini chuqurroq o‘rganadi, chunki har qanday muloqotda ramzlar, belgilar va signallar orqali ma‘no yaratish jarayoni mavjud. Kommunikatsiya faqat so‘zlar orqali amalga oshirilmaydi, balki noverbal belgilar (yuz ifodalar, tana tili, ovozning intonatsiyasi) ham muhim rol o‘ynaydi. Bu belgilar va ramzlar o‘zaro aloqalar va tushunishni ta‘minlaydi. Semiotika sohasi til va ramzlarning qanday ishlashini, qanday ma‘no yaratishini va ularning jamiyatdagi o‘rni qanday rivojlanishini o‘rganadi. Shuningdek, semiotika turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda, san‘at, adabiyot, reklama, kommunikatsiya va boshqa ko‘plab sohalarda qo‘llaniladi. Semiotika til va ramzlarning jamiyatdagi rolini chuqur tushunishga imkon beradi va ularning samarali ishlatilishini ta‘minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, til va ramzlar tizimi — bu odamlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar va ma‘no yaratish jarayonida ishlatiladigan murakkab, ko‘p qatlamli tizimdir. Til va ramzlarning ijtimoiy va madaniy kontekstda o‘zaro aloqasi, kommunikatsiya jarayonining muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun muhim ahamiyatga ega. Semiotika esa bu tizimning qanday ishlashini va ma‘no yaratish jarayonidagi muhim o‘rin tutishini tushunishga imkon yaratadi. Til va ramzlar jamiyatda kommunikatsiya va ma‘no yaratish jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Til, so‘zlar, tovushlar, va grammatik tizimlar orqali odamlar o‘rtasidagi aloqalarni ta‘minlaydi. Bu jarayonlar nafaqat og‘zaki nutq, balki yozma va noverbal kommunikatsiyalar orqali ham amalga oshadi. Ramzlar, ya‘ni belgilar, tilni yaratish va uni tushunishdagi muhim komponent bo‘lib, ular ma‘no yaratishda til va boshqa belgilash tizimlari (vizual, audio, tana tili kabi) orqali ishlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev Qodirboy. (2010). Tilshunoslik asoslari. Tashkent: Fan.
2. Sadullayev Abdulaziz. (2008). O‘zbek tilining semantik tizimi. Tashkent: O‘qituvchi.
3. Mansurov Avazbek. (2012). Kompyuter lingvistikasi: nazariya va amaliyot. Tashkent: TDIU.
4. Ruziev Usmon. (2015). O‘zbek tilida ramzlar va ularning madaniy konteksti. Tashkent: Sharq.
5. Xalilov Sherzod. (2018). Til va madaniyat: semiotika yondashuvi. Tashkent: Akademnashr.
6. Usmon Sanaqulov Abdurayim Turobov. Tilshunoslik Nazariyasi.